

Іван Дзюба

Із плину літ

Публіцистика

Дрогобич
Коло
2019

УДК 82.09+82-92(081)

Дзюба І. М.

Д 43 Із плину літ : публіцистика / Іван Дзюба ; упоряд.
Євген Пшеничний. – Дрогобич : Коло, 2019. – 564 с.

ISBN 978-617-642-352-2

У книжці подано вибрані публіцистичні статті І. Дзюби, друковані у пресі, починаючи з 60-х років минулого століття. Вони присвячені проблемам розвитку української культури й захисту мови, національного самоусвідомлення українців, різних етапів державного і культурного будівництва.

Ці статті не передруковувалися у виданнях праць І. Дзюби і залишилися розкиданими по газетах і журналах минулих десятиліть. Однак вони можуть і сьогодні бути цікавими для тих, хто хоче краще пізнати новітню історію України та ті ідейні та естетичні процеси, які відбувалися у житті нашого суспільства.

УДК 82.09+82-92(081)

ISBN 978-617-642-352-2

© І. М. Дзюба, статті, 1963–2018

© "Коло", оформлення, 2019

Зміст

У часі й поза часом. Іван Дзюба7

Борець за нове життя.....9

Ф. Кривін. «Вещи. Животные. Люди»16

Що бачимо на обрії. Культурна спадщина
нашого народу: якою ми її знаємо і якою вона є насправді? ...21

Дзвін обов'язку й совісті, або Вічні світові мотиви
у Шевченковій поезії.....32

Україна і світ39

 Геополітичний аспект41

 Етнічний аспект.....46

 Економічний аспект49

 Ідеополітичний аспект.....53

 Культурний аспект.....57

Вступне слово. Матеріали міжнародної наукової
конференції «Проблеми українсько-єврейських
відносин» 7–9 червня 1991 р., м. Київ.....65

Українці і євреї. Дві думки
з проміжком у чверть століття.....73

З-під суворого, чесного і мудрого пера.....79

Проблеми культури в незалежній Україні81

Що за стереотипами? До питання інтерпретації
українсько-російських культурних відносин 106

Перший трудовий ювілей 113

Щире слово вітання..... 117

Час болючих питань121

НАТО не могло вчинити інакше...131

Література автентичного жаху131

Українська культура як майбутнє нації..... 134

Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві ХХ століття.....	154
Відгук на книжку В. Луговського «Невідомий маестро»	159
Сучасне суспільне і церковне становище в Україні	162
[Про пожежі]	180
Передмова	181
Кілька слів про П.Ю. Шелеста (на прохання Ю.І. Шаповала)	182
Виступи учасників загальних зборів НАН України.....	188
Дієпис горя і розпуки.....	193
Параджанов більший за легенду про Параджанова.....	197
Книжка про берегинь роду	208
Шевченко вчора, нині і завжди	210
Майстер мистецької критики.....	217
Культурний пейзаж... залежить від зусиль усього суспільства	219
Бога ради, залиште Денікіна собі. Телеграма. Термінова. Москва. Андрію Окарі	227
«Советизм» як проблема.....	232
Глобалізація й майбутнє культури.....	234
Невсипуща пересторога людству: голодомор, геноцид і голокост	248
Виступ на вечорі, присвяченому 150-й річниці від дня народження Івана Франка	251
Стихія для окупанта.....	258
Не прогав «дня ікс»! Або Депутатська «поножовщина» як апофеоз української демократії	258
Демократична держава чи окупована територія?.....	260
«Этапы большого пути...»	261
Все або нічого? Нічого!.....	263
«З ким ви, майстри культури?» Суб'єктивні нотатки з приводу чергової кампанії колективних звернень «творчої інтелігенції» до «політичних сил»	268
Синдром вічного першопочинання.....	272
Знову й знову про політику та мову	273
Дивитися не тільки на Захід, а й на Схід.....	276
Музика, яку не замовляє ніхто	279
Чи окультуряться наші політики і чиновники?	281

Історична пам'ять як поле змагань за ідентичність	279
«Якби ми гідно реагували на вияви дикості у власному середовищі, ми б мали моральне право висувати претензії щодо чужої дикості»	287
Чому мовчала Європа. Геополітичний аспект голодомору 1932–1933 років.....	292
Перед великим експериментом	294
Великий експеримент щойно починався!.....	295
Справедливість, доведена до абсурду.....	300
Ні перед чим не зупиняючися	298
Українська небезпека	300
Забути про голодомор примусив Гітлер.....	302
Комуністичні ліки – тотальний терор	305
Гуманізм – вічна проблема інтелігенції	309
Не всі хотіли знати.....	311
Час відкриває й очі, й совість	314
З роду цілителів духу	316
Не прячтесь от большого мира идей... ..	319
Провісник нової доби. 320 років тому народився Шарль Луї де Секонда де Монтеск'є.....	320
Той, хто зруйнував тюрму. Нотатки про життя і творчість Дмитра Павличка	330
Без самоврядування немає демократії. Поки не буде механізмів самозахисту людей на життєвому рівні, мало важитимуть персональні зміни на вищому рівні.....	331
[Про архіви].....	338
Вибори – 2010: чи можливий оптимістичний сценарій ...	339
П'ядик Юрій Васильович. Праця всього життя.	362
Сто років тому. З історії відзначення Шевченкових ювілеїв	365
«Простір свободи» і тяглість історії.....	370
Де вони – спадкоємці Герцена?.....	376
1863-й став визначальним для російської демократичної думки	378
Перший інтелектуал-європеєць в Росії	381
Чи потрібен Росії Герцен?.....	383
Герцен критикував бюрократію та режим.....	386
Яким лібералом був Герцен?	391
Музей Т.Г. Шевченка (до обговорення питання)	394
Мова мітингу – не мова науки й культури.....	396
Тези виступу у Верховній Раді	405

Що є і чого немає в Антології.	
Передвідкриття Донеччини?	409
Полинові меди Володимира Базилевського	432
Микола Рачук: «Читаючи власне серце»	473
Запорожець за Дунаєм, або Літературні «пограниччя»	
і «закордоння» очима Юрія Барабаша.....	492
Натюрморти війни	516
Тричі не впізнаний	530
 <i>Дата й місце публікації статей</i>	
<i>чи виголошення промов [табл.].....</i>	<i>547</i>
Іменний покажчик.....	553

У часі й поза часом

Перші мої літературно-критичні публікації (якщо можна їх так назвати) припадають на кінець 50-х років минулого століття. За шість десятиків літ їх назбиралося аж як багато.

Трапилося мені переглянути їх, здалося, що принаймні деякі з них дають інформацію про потік нашого літературного життя минулих десятиліть або й допомагають скласти уявлення про окремі громадянські й естетичні проблеми, які, на жаль, нерідко залишаються актуальними і сьогодні, засвідчуючи прикру самоповторність української історії.

У своїй літературно-публіцистичній діяльності бачу кілька етапів, обумовлених об'єктивно і суб'єктивно.

Перший етап «шістдесятницький». Публікацій у підцензурній пресі було не багато і вони накликали нагінки на адресу редакторів відповідних видань (як-от, цикл статей про Лесю Українку в «Молоді України» було обірвано дзвінком «згори»). Але дещо через «Самвидав» потрапило в українську пресу Польщі й Чехословаччини. Деякі статті й рецензії з'являлися на сторінках московських журналів «Новый мир», «Вопросы литературы», «Литературное обозрение». У Москві цензурний прес не був таким нещадним, загальна атмосфера тоді була ліберальнішою й інтелігентнішою, і дехто з українських шістдесятників знаходив там розуміння і підтримку.

Але від кінця 60-х років і на всі 70-ті я фактично був виключений з поточного літературного життя.

Потроху повертався до нього від початку 80-х, коли був відновлений у Спілці письменників.

У той час, на зорі горбачовської «перебудови і гласності», в Києві дуже популярними серед національно нала-

штованої частини інтелігенції стали регулярні (здається, щотижневі) зібрання-обговорення, що їх проводила секція критики Спілки письменників (керував секцією Григорій Сивокінь). Тепер мало хто це пам'ятає; а тоді невеликий зал Спілки завжди був переповнений, і тут було хоч якесь вогнище українського культурного життя. Я не раз виступав з доповідями, які потім друкувала «Літературна Україна».

Потім була Республіканська асоціація українознавців, яка проводила масштабні, в тому числі й міжнародні наукові конференції згодом разом з Міжнародною асоціацією українців.

Нині все це надійно забуте, як і перші зусилля, перші кроки будівництва національної культури в незалежній Україні – все ж у нас починається з першого аркуша і на ньому закінчується – якоїсь хроніки культурного життя чи історії ідей ніхто ж не веде. Кожен першовідкривач, але тільки на день-два, бо на третій і його забудуть.

Є у нас лише одна категорія людей, для яких факти і джерела щось важать. Це аспіранти й дисертанти. Для них, слава Богові, посилання на джерела – одне з мірил професіоналізму.

А так – вольному воля!

Комусь, може, щось нагадають і ці публікації. Звичайно, тут я подаю лише частину з них, переважно ті, які не передруковувались у книжках і збірниках.

І. Дзюба. 23.03.2018

Як світ новий з старого збудувати?
Як научить байдужих почувати?
Як розбудити розум, що заснув?

Леся Українка

9

*Борець за нове
життя*

Ще юною Леся побачила, що перед нею, як і перед іншими лицарями правди й совісті, стояв могутній, нещадний і підступний ворог – російський царизм, який гнітив, розтівав і обкрадав український народ, так само, як і інші народи Російської імперії. Гурт за гуртом, покоління за поколінням борців сходили в передчасні могили, свідомо йдучи на тортури й смерть, щоб створити традиції революційної боротьби і розбудити народ до масового руху. Смерть в ім'я майбутньої перемоги – ось девіз героя юнацьких поезій Лесі. Але разом і віра в цю перемогу – хоч багато жертв буде марних, – і щоденна «чорна» праця для неї. Трохи пізніше, 1895 року, в листі до видатного політичного діяча Галичини, Франкового соратника Михайла Павлика Леся писала:

«Знаєте, я все ж таки трошки оптимістка, чи то скоріш прогресистка, і думаю, що світ іде не до гіршого, а до кращого, тільки – коли б він скоріше йшов, а то стільки сили і людей даремнісінько гине. А у нас, на Україні, ще багато мусить загинути марне (чи, може, так буде здаватись, що марне?), поки що-небудь людське вийде. І я і всі мої товариші, певне роковані на марну згубу, та й нехай-би, якби ж з того просвіток був комусь...».

Сама Леся готова була на всякі жертви, вона бачила, що Україні потрібні герої й подвижники, а не кволі вболівальники й темнодухі назадники.

Уже в юнацькі роки її не задовольняв той великопанський «патріотизм», який зводився до жалів і плачу за минулим України, до скарг та нарікань на несправедливу долю, до слізних розмов про те, що « гине мати-Україна ». Вона розуміла, що історію не поправиш розмовами і ворогів не вблагаєш слізьми, що кволий патріотизм лінивих мрійників не спроможний переінакшити жорстоку й безжалісну дійсність, що вони не подарять, що потрібна щоденна і тяжка праця, потрібна щоденна боротьба, невтомні змагання за нове життя України.

Скрізь плач, і стогін, і ридання,
Несмілі поклики, слабі,
На долю марні нарікання
І чола, схилені в журбі.

Над давнім лихом України
Жалкуєм-тужим в кожний час,
З плачем ждемо тії години,
Коли спадуть кайдани з нас.

Ті сльози розтрогодять рани,
Загоїтись їм не дадуть.
Заржавіють від сліз кайдани,
Самі ж ніколи не спадуть!

Нащо даремнії скорботи?
Назад нема нам вороття!
Берімось краще до роботи,
Змагаймось за нове життя.

Це бажання ширшої і активнішої роботи, сміливіших змагань за волю і щастя рідного краю переймало все ширші кола молоді.

Створюються різні революційні й національно-демократичні гуртки, літературно-мистецькі товариства, нелегальні й напівлегальні. Леся брала активну участь у «Плеяді» та «Молочному шляхові» – літературних гуртках, які мали на меті з одного боку сприяти роз-

виткові українського письменства, а з другого – вести освітню й пропагандистську роботу серед народу. Тут працювали ще Лесин брат Михайло, що писав під псевдонімом Обачний, О. Судовщикова (Грицько Григоренко), В. Самійленко, М. Лисенко, подружжя Ковальські та ін. Дещо ці товариства встигли зробити – зокрема склали програми книжок і брошур для народу, частину з них видали.

«Ми уложили програмку книжечок по історії і зібрали вже деякі “точки програми”, – я взяла Хмельничину, Славинський Київський княжний період від Володимира, Людя Галицьке княжество», – пише Леся братові Михайлові в листопаді 1893 р. Проте читало ту літературу дуже мало людей. (Принагідно зауважимо, що майже суцільна неписьменність селян була наслідком колоніальної політики російського царизму, бо за часів Хмельниччини, як свідчили іноземці, на Україні високо стояли культура й освіта, не згірш, ніж у будь-якій Європейській країні, і навіть по селах було багато людей, які знали і писати, і читати).

Царський же режим усе робив для того, щоб витравити в людях всяку пам'ять про героїчне минуле українського народу, про українську державність, щоб люди забули, хто вони є, «чиї сини, яких батьків, ким, за що закуті», кажучи словами Шевченка, щоб чулися не великою нацією, а тільки «ветвью общерусского древа». При чому все це прикривалося демагогічними, фальшивими ідеями «освобождения», «воссоединения братьев-славян», «мессианской роли великой России» – «носительницы православия» і т. д.

Ф. Енгельс так писав про це: «Усякий територіальний грабіж, усяке насильство, усяке гноблення царизм здійснював не інакше, як під приводом “просвічення”, “лібералізму”, “визволення народів”».

Кращі люди України робили героїчні зусилля, щоб захистити народ від цієї облуди й дурману, відкрити йому очі на правду, нагадати про національну гідність й національні сили. Починалося нове піднесення національного

руху на Україні, яке збіглося з посиленням соціальних і національно-визвольних змагань усіх народів Російської імперії, з зародженням організованого пролетарського руху в Росії.

Багато уваги і сил Леся та її товариші віддавали справі перекладання на українську мову творів класиків літератур світу.

У листі до брата Михайла навіть наводить приблизний список авторів для перекладів.

Цей грандіозний план перекладів був звершений тільки частково, хоч сама Леся переклала з різних мов на українську дуже багато, і її робота є величезним внеском у скарбницю української культури. А загалом справа посувалася повільно і через утиски властей, що всіляко придушували українську культуру, і через брак коштів та людей, і через різнобій та сперечання й безсистемність у самих гуртках, більшість із яких швидко розпадалися через велику різницю в поглядах їхніх членів. Але були такі, як Леся Українка, котрі кликали до боротьби гарячим голосом любові до рідного народу.

Вони ж боролися тому, що не могли не боротися, тому що без України їм не було життя, і воліли, щоб світ краще згинув, ніж стояв неправдою. Цими настроями й ідеалами Леся Українка була перейнята все своє життя і не раз їх висловлювала в багатьох своїх поезіях, зокрема таких, як «Сторінонько рідна...», пізніше – «Fiat pox!» («Хай буде тьма!»), «Хвилина розпачу», «Мрії». В цій останній поезії вона згадує, як ще з дитинства в легендах і мареннях її приваблювали не бундючні й жорстокі переможці, бо перемога – то далеко не завжди правда й честь, – захоплювали її ті, хто й переможений не скорявся, – і тут вимальовувався образ звйованої царизмом, але нескореної України.

Ті ж мотиви нескореності, журба за неволею України та її кривдами і заклик боротися або краще загинути, ніж терпіти приниження й неправду, – лунають і в ранішому циклові поезій «Сльози-перли» з посвятою Іванові Франкові:

О люде мій бідний, моя ти родинно,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
Палають страшні незагойні рани
На лоні у тебе, моя Україно!
Кормигу тяжку хто зробить нам допоможе?
Ой, боже!
Коли ж се минеться! Чи згинем без долі?
Прокляття рукам, що спадають без сили!
Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле!
Ой, леле!

13

Написання цього циклу і його посвята Франкові пов'язані з перебуванням Лесі на Галичині. Ця подія, що сталася 1891 року, багато важила в житті молодой поетки. Леся зупинилася на Галичині дорогою до Відня на лікування.

За кордоном Леся особливо гостро відчула всю ганьбу безправного існування в Росії. Пізніше, з Відня, писала вона братові:

«Ти кажеш, ніби від мого листа вільнішим духом повіяло, – може! Дай-то боже! Але якщо правда, що тут у сій стороні я почуваю себе якось вільніше, то знов же ніколи і нігде я не почувала так доткнуто, як тяжко носити кайдани, і як дуже ярмо намулило мені шию. Не знаю, чи коли вдома були в мене такі години тяжкої гарячої, гіркої туги, як тут у вільнішому краю. Мені не раз видається (ти знаєш, як розвита у мене “образна” думка – отже, не здивуєш), мені видається, що на руках і на шії у мене видно червоні сліди, що понатирали кайдани та ярмо неволі, і всі бачать ті сліди, і мені сором за себе перед вільним народом... Як приїду знов на Україну, то, певне, мене ще гостріше дійматиме і страчу я останній спокій, який там у мене ще був; та дарма – я о тім не журюся! Не про спокій треба нам тепер дбати».

Багато важила також і Лесина поїздка до Болгарії, до дядька Михайла Петровича Драгоманова, українського вченого і політичного діяча. Ця поїздка до Софії, як

*Борець за нове
життя*

і попереднє листування з Драгомановим, котрий своїми політичними й науковими працями, листами, порадами справив великий вплив на Лесині погляди, – все це мало велике значення в житті й творчості Лесі Українки.

Часто в листах до Драгоманова Леся інформує його про суперечки між «старшими» та «молодшими» в українських гуртках і про те, що «молоді» підтримують Драгоманова. Йшлося про те, що багатьох вже не задовольняло обмежене культурництво і «каганцювання» і не надихала ліберальна програма т. зв. «старої» київської громади; серед молоді було багато людей, настроєних більш рішуче, спраглих активної політичної акції, революційної дії, запальної роботи; вони багато в чому охоче приймали драгоманівську критику хуторянства й козакофільства, шукали ширшого підходу й рішучіших постанов.

Лесині листи цього часу сповнені саркастичної критики хуторянства й «шкаралупництва», що відбивало характерні для тодішньої передової молоді настрої «національної самокритики».

Гострими словами картає Леся оспалість, ледачість, байдужість своїх земляків, брак національної та політичної свідомості. Різко нападає і на тих «патріотів», які вбого і вузько розуміли національні проблеми, зводячи їх до тих чи інших, хоч і важливих, а все ж другорядних культурницьких питань замість політичної та революційної боротьби; які свій політичний і громадянський обов'язок щодо України думали виконати тим, що вряди-годи заговорювали українською мовою та ще (о верховини лицарства!) поспівували українських пісень, а на більше не здобувалися, бо то вже було небезпечно й марудно. Журиться Леся тим, що мало серед українського патріотичного громадянства твердих традицій почуття відповідальності, громадянської вимогливості і високості ідеалів.

Тирани твердо знали, що доки існує нація, доти й жди від неї всіляких «малорусских гадостей». І тут вони, звичайно, не помилялися. Українська молодь відкидала «ло-

яльність» та сервілізм щодо будь-яких загарбників – і австро-угорських, і царсько-російських – і шукала шляхів боротьби: «...Мені (та й не одній мені)... криві дороги, гуасі-патріотичні вигукування та поклони урядові дуже обридли, навіть не через те, щоб я раніше не знала, наскільки такий спосіб поступовання шкодить цілій нашій справі, – одного часу мене запевняли, що для нас і нема інших дорог, як тільки криві, – але просто саме почуття правди одвертало мене від такого “лояльного патріотизму”. ...Все оте вже так утомило нас, молодих українців, що ми раді б уже вийти кудись на чисту воду з того “тихого болота”. Та вийти було трудно, бо вдома в нас “старі” дуже симпатизували отим “смілим” змаганням (на які вони й “смілі” були), а в Галичині ми не знали поступовішої партії над народовольців, бо про нову партію радикальську дуже мало чували...» (з Лесиноного листа до М. П. Драгоманова від 17 березня 1891). Пізніше, краще запізнавшись з галицькими справами і з радикальною партією, Леся пише до М. І. Павлика: «...надто нам сподобався рішучий тон, з яким тепер у нас обговорюються всі справи»).

Цікаво, що ті «молоді українці», на яких покликається Леся, відкинули наймення «українофілів», яким звали себе деякі культурники старшого покоління. Мінялися обставини, мінялися погляди й характер роботи.

І слово «українофіл», колись сміливе й благородне, ставало синонімом половинчастості й полохливості, синонімом лицарів «дулі в кишені».

Леся Українка могла б сказати про себе такими ж словами, якими Іван Франко відповідав «формальному патріотові»:

...Твій патріотизм –
Празнична одежина,
а мій – то труд важкий,
гарячка неугасима.

Ф. КРИВІН «ВЕЩИ. ЖИВОТНЫЕ. ЛЮДИ»

16

Іван Дзюба
Із плину літ

Письменницьке ім'я Фелікса Кривіна досить відоме і не потребує рекомендації. Читач давно вже полюбив його дотепні, сповнені і сарказму, і своєрідної поезії «казки», притчі, коротенькі оповіданнячка – і відтоді «полює» на них. Кращі з них – бажаний гість у періодиці, а книжки Ф. Кривіна розходяться з незмінним і цілком заслуженим успіхом. В уяві, принаймні, певного кола – обізнаних – читачів з його іменем пов'язується своєрідний, новий у якомусь сенсі літературний жанр, який ще не дістав свого визначення, а проте відвоює собі дедалі більше місця в літературі «малих форм», – і в якому давні традиції філософської алегорії лучаться з суто сучасним іронічним «переосвоєнням» світу речей, природи, історії. І справді, тут Ф. Кривіну належить своє місце; в межах цього народжуваного різновиду «літератури малих форм» він уже витворив щось виразно самобутнє (хоч його письменницький доробок до цього не зводиться).

Рецензований збірник ніби підбиває підсумок дотеперішньої багаторічної праці Ф. Кривіна в галузі іронічної «малої прози» і буде, мабуть, найвизначнішою його книжкою.

Відчутність наскрізного конструктивного принципу («одушевлення» світу «мертвої» речовності, лірично-гумористична «антропологізація» буття всесвіту; а водночас – напружена, саркастична внутрішня полеміка з рутинною буденного світопочування і «загальноприйнятих» уявлень) – дає можливість поєднувати в цій збірці і чергувати поміж собою формально різні твори: від розгорнутих «історичних» бувальщин та інтелектуальних «казок» до лаконічних алегорій та окремих фраз-афоризмів.

Швидше за ознакою теми й проблематики, ніж за жанровою ознакою, збірка поділена на кілька розділів.

Перший розділ – «Вещи». Певно, не випадково у світовій літературі об'єктом зображення, «героєм» оповіді дедалі частіше стають Речі. Це спричинене, мабуть, тим, що світ речей навколо людини більшає, розпросторює свою владу на людину; штучна, створювана самою людиною «природа» стає ніби третьою (поряд з «живою» і «неживою» природою) дійсністю, яка накладає свій відбиток на все людське життя; відтак постають зовсім нові проблеми, які потребують свого філософського, соціального і художнього осмислення. Звідси, зокрема, відомі літературні течії, з-поміж яких одні прагнуть «об'єктивно» відтворити субстанціальний, деантропологізований світ речей, другі – показати владу речей над людиною, треті – з'ясувати метафізику стосунків людини з речами. Водночас новий речовий клімат, серед якого опинилася сучасна людина, відродив до життя (в інакшій, звісно, якості!) і стару традицію філософсько-алегоричного тлумачення речей, традицію «залучення» речей до сфери казкового, підпорядкування їх законам казкової інтерпретації (слідом за рослинним і тваринним світом). Але справа не тільки в алегорії та казкових перетвореннях, не тільки в поширенні традиційного художнього інтересу та естетичної інтерпретації зі світу «живої» і «мертвої» природи на світ природи «штучної». Справа ще і в тім, що в «системі речей» опосередковано відбивається сутність самої людини, речі неминуче є більш чи менш «зашифрованою» подобою людини, і в їхніх таємницях література шукає коментар – то патетичний, то ліричний, то сатиричний – до таємниць людського життя. Більше того, оскільки речі є продукт відчуження людської праці, думки, уяви, – спроба художнього і психологічного «привлащення» їх літературою має глибокий гуманістичний сенс: це ніби повернення людині «вивлащеної» частки її самої, це акт, протилежний відчуженню, і в широкому загальнолюдсько-культурному аспекті здатний якоюсь мірою його компенсувати. В усякому разі, казкове, притчове, одушевлене, інтимно-антропологізоване освоєння «штучного» речового світу ніби поширює

Ф. Кривін.
«Вещи.
Животные.
Люди»

нам сферу духовного; де панувало лиш механічне буття, туди сягає дитяча поетичність і мудрість; людина веде свій приязний, зацікавлений, лукавий, довідливий і спочутливий людський діалог зі світом речей так само, як тисячоліттями вела його вона зі світом тварин і рослин.

Десь у такому ось річищі і лежать оповідання Ф. Кривіна про речі. З тим хіба, що їх вирізняє ще і особлива, дуже індивідуальна душевна стихія, в якій своєрідно поєднуються ліризм і сарказм; а з погляду образності й стилістики в них слід відзначити ненав'язливий і органічний, часто-густо надзвичайно дотепний і художньо багатозначний перехід чуттєво-предметного плану оповіді в метафоричний та узагальнювальний (Ф. Кривін дає речі не як алегорію, а як об'ємний, багатовимірний образ-метафору, що живе своїм власним автономним життям); Ф.Кривін має неабияку чутливість до повторюваних, «масових», стереотипних життєвих ситуацій, предметних позицій, словесних «блоків» – і неабиякий дар несподівано і невідпорно-просто повертати первісну вражаючу конкретність тим із них, які набули узагальнювального сенсу або ж, навпаки, осявати узагальненням, грою значень ті, які ще «не вирости» з первісного стану, зі своєї чітко окресленої конкретної значущості; він справжній майстер парадоксального і водночас ніби самозрозумілого «перехрещування» образних і лексичних стереотипів...

«Мяч был в ударе»; «Интересно, по ком это сохнет Простыня?»; Ящик «был у всех на посылках»; Мелок «отдал себя без остатка» Доске; «Термос так хорошо сохранял кипяток, что стаканы буквально лопались от зависти»; Бутылка «набралась по самое горлышко»; Штопор «умел выкрутиться из любого положения»; Ложка «не всегда бывает в своей тарелке, но это ничуть не мешает ей работать с полной отдачей»; «Увидев слезы у нее на глазах, лук от волнения забыл, что его режут»; Чемодан «давно привык к тому, что с ним носятся»; Скатерть «привыкла всех покрывать»; «Закончив высшее образование в лесу, Дуб, вместо того, чтобы ехать на

стройку, решил пустить корни в городе»; «Выглянуть? Или не стоит? Яблоко точил червь сомнения»; «Понимая всю важность и ответственность своей жизненной миссии, Часы не шли: они стояли на страже времени» ... Це не окремі приклади, більш чи менш вдалі; це загальний характер письма Ф. Кривіна: всю його тканину складає отака-от безпосередня й невимушена, ніби мимовільна контамінація речового й людського, предметного й психологічного світів, прямого й переносного, метафоричного значення. А головне: така контамінація живить не тільки тканину мовлення, а й усю ідейно-образну структуру його оповідань і притч. І в результаті світ речей, залишаючись самим собою і зберігаючи свою власну логіку та суверенність, водночас оживає й іншим, ніби відбитим людським життям... Проте це зовсім не просто відбиток, тінь людського життя. Це ніби його тлумачення «досвідом» і логікою речей; світ речовий та світ людський взаємно тлумачать і цим ніби взаємно збагачують одне одного... А втім, у Ф. Кривіна це все не так важкомовно й скучно, як у рецензії: навпаки, це весело, дотепно, легко...

У розділі «Как человек решил произойти от обезьяны» – ніби гумористичне (а часом сатиричне) переосмислення історії людського роду, найвизначніших її моментів – у стилізованих оповідках, легендах, парадоксах-афоризмах... Читаючи цей зв'язний і добре продуманий матеріал, часом згадуєш сатириконтську «Всесвітню історію», а часом – «Апокрифи» К. Чапека; при тому на цілості лежить виразна печать своєрідної ідейної та стилістичної фізіономії автора, що виявляється, перш за все, мабуть, у особливому поєднанні пародійності з алегорією й метафорою, у особливому іронічному «підсвічуванні» історичних загальників і сакраментів – актуальним досвідом сучасника. Тут багато чудових оповідок, а серед численних дотепів та афоризмів трапляються прямо-таки класичні (на зразок: «Можно жить в Мезозойскую эру и все-таки не быть динозавром»). Є і невдалі, на мій погляд, речі, де автор

Ф. Кривін.
«Вещи.
Животные.
Люди»

не спромігся на конструктивну художню ідею. У деяких випадках трактування не на рівні обраної теми, дріб'язковіше за наявний історичний матеріал, потенціальні мотиви якого не використані; особливо прикро впадає це в очі тоді, коли йдеться про славнозвісні літературні образи, сюжети, проблеми: тут мимоволі доводиться порівнювати рівень розробки, масштаб думки із тим, що «заповідано» в самому «вічному» образі, в самій традиційній темі – і є тут якась межа, що нижче за неї здрібнювати вже не можна ... Тут хотілося б знайти глибшу думку, а не рядовий, «відписочний» парадокс.

У розділі «Наука» переважають невеличкі пасажі, афоризми й парадокси – іронічні коментарі до найпопулярніших загальників різних наук, лукаве перелицьовування школярських правил тощо ... Здебільше це виходить досить дотепно й багатозначно («ОПЫТ ПСИХОАНАЛИЗА. В каждом зяблике погибает орел. От сознания, что он не орел, а зяблик»; «ГЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ. Вместо прямых указаний из центра Земли до нас доходят одни колебания»; «ПОПРАВКА. Для того, чтобы стать полезным, не обязательно быть ископаемым» і т. д.)

Зібрані в сукупність твори Ф. Кривіна – це викінчений, своєрідний і привабливий світ, дивний і часто-густо дотепно-хімерний; світ, озорений любов'ю і увагою до людини, до її духовних цінностей; це постійний і пристрасний, часом гіркуватий, часом парадоксальний і ущипливий, часом тепло-вибачливий роздум про життя – роздум людини, що хоче доброго, людського в людях-братах.

Перед нами небуденна книжка. Якщо вона виходитиме в перекладі українською мовою – видавництво має подбати про першокласного, висококваліфікованого перекладача. Адже рукопис складний стилістично, важкий для перекладу. Тут, крім бездоганного чуття слова, потрібне ще й витончене чуття гумору. Зате гарний переклад книжки Ф. Кривіна збагатив би сучасну українську літературу явищем цілком для неї новим.

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА НАШОГО НАРОДУ:
ЯКОЮ МИ ЇЇ ЗНАЄМО І ЯКОЮ ВОНА Є НАСПРАВДІ?

21

*Що бачимо
на обрії*

Ось уже кілька років, як обережні спершу розмови про «білі плями» в історії культур радянських народів почали переростати в наполегливішу й ширшу постановку питання не стільки про «плями» самі собою – і білі, і чорні, й криваві, – скільки взагалі про повноту історичної та культурної пам'яті; про повернення народам усіх духовних цінностей, створених попередніми поколіннями, але вилючених, сфальсифікованих або замовчуваних протягом більш як півстоліття; про більш зріле і всебічно сприйнятливніше ставлення суспільства до культурної спадщини. Слідом за поглибленням цього усвідомлення – необхідності прилучення до відчужених духовних багатств – іде й реальне їх запотребування, читацьке та глядацьке освоєння, осмислення в естетичній свідомості та публіцистичній думці. Звідси, треба сподіватися, відкривається шлях до нової культурної свідомості та нової духовної реальності.

Обидві сторони цього процесу – і принципове усвідомлення проблеми «розпечатування» національних духовних скарбниць, і фактичне надання зацілілих текстів і взірців народів – спостерігаються і в нас в Україні. (Як і пов'язана з цим переоцінка образу своєї національної культури взагалі, його адекватніше бачення). Однак і масштаби, і форми, і темпи цього процесу поки що багато в чому прикро відмінні від того, що відбувається в російській культурі або, скажімо, в культурах народів Прибалтики.

Так, наші літературно-художні журнали сьогодні заходилися, нарешті, навколо публікації окремих творів і В. Винниченка, і М. Грушевського, і Дм. Яворницького,